

**Foredrag i Oslo Militære Samfund
20. januar 2003**

ved

General (p) Fredrik Bull-Hansen

BAK DAGENS TERROR OVER GRENSER - KULTURER I KONFLIKT

Tema

Mitt tema er ikke det pågående krigsspill rundt Irak, heller ikke den internasjonale terror's og de fysiske mottiltakenes teknikk. Jeg skal søke å trekke frem noen av de mer *grunnleggende årsaker* til terror over grenser. De er mange og kompliserte og ender i et mønster av *kulturer i konflikt*. Mitt innlegg må bli et selektivt utsnitt. Snarere enn å søke etter svar hos dem som ser seg som prioriterte mål, først og fremst USA, skal vi gå til de miljøer der terroren har så mye av sitt utspring. Noe i billedet er nytt, noe er historiske repriser. En terror's hensikt og strategi er i overveiende grad en historisk reprise. La oss begynne der.

Terrorens hensikt og strategi

Terrorens *hensikt* er å skape paranoia hos motstandere. *Strategien og taktikken* forutsettes å ikke bli bremsset av human-etiske forestillinger. Paranoia står som kjent for kombinasjonen av *forfølgelsesvanvidd og stormannsgalskap*. En slik effekt kan ikke garanteres ved det ene anslag. Den oppnås best gjennom å skape *forventninger om fremtidige terrorangrep*. De vil etter strategien være overraskende hva angår sted, våpen og taktikk og de vil være politisk-psykologisk vel plassert. Terroren er ikke målet, men middelet. Målet er det selvsagte å dreie maktforhold henimot de egne visjoner og mål. Tilstanden paranoia leder lett til irrasjonelle svar som igjen skaper en basis for den videre terrorisme. Det blir et ledd i terroristenes strategi å fremkalle de spektakulære og voldsomme svar.

Terror med Guddommen på sin side

Den 11. september blottla en absolutt hensynsløshet, et etisk lavmål. Ledere som hevder å ha Guddommen på sin side har historisk ikke alltid strevet med å finne de humanistiske grunntoner i sin religion. For masseterroristen Osama bin Ladens del så vi snarere "en maktglad fanatiker" som Gulbuddin Hekmatyar sier det. Og han bør vite hva han selv er.¹ Et slikt tenkesett er *ikke forbeholdt den ene eller annen religiøse retning*, men den terror som nå er i fokus har sitt religiøs-filosofiske feste i en del fundamentalistiske utklekningsanstalter i enkelte sentra i Midtøsten og, for Al -Quaida's og Talibans del, ikke minst i noen religiøse skoler, "madrasa'er", i Pakistan. Ut på en kamparena går unge menn som kan være intelligente nok, men i likhet med de læresteder de kom fra er de ikke intellektuelle. Som alle dogmatikere av ulike farger, religiøse og politiske, mangler de den intellektuelles viktigste kjennetegn, søkningen, spørsmålstegnet. Vi minnes i en parentes at noen av de norske støtter til Pol Pot og dess like, så misvisende for alle enn dem selv kalte seg intellektuelle. Deres moralske motivering var at "det er nødvendig å knuse noen egg for å lage en omelett". Det ble rundt 1.7 millioner knuste egg å svare for.

Supermaktavmakt

Angrepet den 11. september var et slag som *ingen super teknologi, ikke noe rakettskjold kunne forhindre*. At teknologien har grenser er for noen en stadig overraskelse.

¹ Gulbuddin Hekmatyar, Afghansk klan-leder og hensynsløs krigsherre med vel utviklet evne til å skifte side.

Terror mot amerikanske mål var ikke noe nytt, men slaget mot de to symboler på USAs økonomiske og militære kraft, World Trade Center og Pentagon, ga en fornyet påminnelse om *også den sterkeste sårbarhet overfor de enkle og målrettede slag fra dedikerte angripere*. Vi fikk en dramatisk fremvisning av *supermaktavmakt*, ikke den første, med sikkerhet ikke den siste.

Etter Den kalde krigens gjensidige sterilisering fulgte for amerikanerne Vietnam, da supermakten tross overlegen våpenmakt, tross et historisk uovertruffent bomberegner og kjemisk avsviing av skog og avlinger ble slått tilbake av en dedikert bondearmé, slik stormakten Frankrike tidligere ble det. Somalia ble en neste pinlig erfaring. De amerikanske forsøk gjennom år på å dempe det israelsk-palestinske skisma er en videre demonstrasjon av supermaktavmakt, selvpåført gjennom den urokkelige forståelse for bare den ene part. 3 milliarder US dollar pr. år i regnskaps- og revisjonsfri støtte og ytterligere årlige innsprøytinger i milliardklassen hindrer ikke at amerikanske initiativ møtes med en frapperende arroganse.

Når de som slo til den 11. september 2001 nå, pr. januar 2003, gjør opp status, må de effekter som de skapte så langt fortone seg tilfredsstillende. Supermakten USA s personifiserte hovedfiende, Osama bin-Laden, synes ikke å være fanget "dead or alive", nettverket Al Quaida er ikke eliminert og innsatsen har inspirert til nye avarter i stadig skiftende geografier. Vi bør vel også ta med i en statusrapport at Fidel Castro fortsatt sitter i Havana, tross "Bay of Pigs" og CIA-orkestrerte forsøk på å ta ham av dage. Mohammar Al-Gaddafi er heller ikke borte. Bomber og granater ble levert med kirurgisk presisjon, men på galt sted. Og president George W. Bush har arvet sin fars Saddam Hussein. Det synes å være en amerikansk tradisjon at *motstandere får sin prestisje styrket gjennom å bli utnevnt til presidentens personlige fiende*. For russerne ble supermaktavmakten dramatisk åpenbart i Afghanistan der et middelalderisk klan-samfunn av dedikerte stammekrigere - et flertall analfabeter- slo Sovjetimperiet tilbake, slik de samme stammer 70 år tidligere terminerte Det britiske imperiums ambisjoner på samme jord. Så tapte supermakten Sovjetunionen uten sverdslag Den kalde krigen for til slutt å måtte erklære Sovjetunionen som et historisk feilskjær. I Tsjetsjenia står russerne fortsatt i blod til knes i sitt forsøk over 150 år på å kue et minisamfunn av uregjerlige klaner av fremmed kultur, en kamp så avslørende beskrevet i russisk litteratur, Leo Tolstojs "Hadji Murat" blant de mange eksempler.

En fellesnevner for disse demonstrasjoner av den stores avmakt er overbevisningen om egen styrke og om å ha rett, og et samtidig fravær av evne til å forstå og respektere andre tenkesett enn de egne.

Et sceneskifte. Det historisk kjente

11. september førte til et *gjennomgripende sceneskifte*. Noen vil si et paradigmeskifte. Når forestillingen er at verden er ny, kan det imidlertid ofte være riktig å repetere hva som i bildet er historisk vel kjente foreteelser og hva som er det genuint nye.

Terror som våpen er ikke noe nytt, heller ikke bruk og misbruk av *religiøse forestillinger*. Trangen til å *dø for en sak* - for noe jordisk, for noe hinsidig eller for en blanding av de to - er også historisk vel kjent. Middelalderens muslimske assassi'ner og de japanske kamika'ze flygere er blant de mange før dagens religiøst dopete selvmordsbombere. At *motiveringen* kan være vanskelig å forstå for utenforstående er heller ingen nyhet. I dag vil noen undre seg over at det ved inngangen til det tredje millennium e.Kr. er mulig å overbevise presumptivt intelligente mennesker om at martyrium kan oppnås gjennom drap av uskyldige, at en slik innsats er å "dø i Allahs navn", som det heter. Legg så til troen på at martyrs salighet er å finne i et himmelrike så helt tilpasset høyst jordiske drømmer hos menn i arabiske ørkenstammer 1400 år og mer tilbake; de rennende bekker, palmer til skygge, de stadig fornybare jomfruer. *Assymetrisk krigføring* doseres nå ofte i militære fora som noe nytt i strategi og i taktikk. Men David rammet som kjent Goliat, Dalilah lurte Samson og Samson rev alene ned et tempel med alle motstandere i. Det bør heller ikke overraske at en angriper vil søke å ramme en motstander der han er mest *sårbar og uforberedt*.

Biologiske stridsmidler er heller ikke nye. Vi kan ikke engang frikjenne Det gamle testamentets Gud, Jahve. I følge 5 Mosebok 2.21-23, 7.20, 10.1. meddelte han når han selv med "pest" og

med "bier" ville utrydde dem som levde i det land han hadde lovet sitt "utvalgte folk". Det minner oss også om at det ikke er noen nyhet at *svært mange ofre i krig kan være sivile og uskyldige*. Helt nytt er det heller ikke at *Vesten bes forlate* det muslimske Nære Østen.

Kulturer i konflikt

Nytt er heller ikke det så åpenbare i dagens bilde at kulturer er i konflikt. Det er bare regnet som upassende og taktisk uklokt å si det. Rudyard Kipling's "East is East and West is West and never the Twain shall meet" beskrev avstander mellom kulturer, men det luktet også av krutt og blod. Det gjør det i sannhet fortsatt i det teater han refererte til. Samuel Huntingtons tanker om et sammenstøt mellom sivilisasjoner ble vel også litt for lettvent lagt bort. En ubehagelig virkelighet ble fortrent og erstattet med mer sympatiske og ideelle, men ennå ikke realiserbare forestillinger. Det er ofte et tvilsomt utgangspunkt for mulig innsats henimot noe bedre enn det bestående.

Så spørres det, hva er "kulturer" og "sivilisasjoner"? Her står *religiøs-filosofiske* forestillinger sterkt gjennom historien, til denne dag klart sterkere enn de skiftende visjoner og systemer som lover den endelige suksess og lykke på jorden. I sine outrerte avarter, og der synes de alltid å ende, overlever de vanskelig en etterprøving. Religioner setter ikke krav om bevis. Selv i de mer religiøst dempete og sekulariserte samfunn har religiøs-filosofiske arvestykker leiret seg i så mye, så også i vårt Europa. Så har vi også de samfunn der religion og liv fortsatt er ett.

Det nye - et paradigmeskifte

Men noe i dette bakteppe for internasjonal terror er nytt. *Genuint ny er vår tids teknologiske revolusjon* med kvantesprang som kjernefysikken og de våpen som ble resultatet, med digitale linjer og en informasjons-teknologi som åpnet for kommunikasjon over alle kultur- og statsgrenser. Det er ikke 11. september, men *denne tekniske revolusjon som utgjør et paradigmeskifte*, et skifte som innebærer at historien ikke uten videre kan projiseres inn i fremtiden, da forutsatt at man skjønner det, og det kan selvsagt ikke garanteres. Avstander målt i tid er kortere, gjennomsiktigheten er større og alle parter - de "urettferdige" som de "rettferdige" - har lengre rekkevidde og større effekt i sine politiske, økonomiske og militære virkemidler enn noen sinne. Også internasjonale terrorister er på nett. De anslag vi har sett - planlagt, koordinert og finansiert i nettverk -, har vært i visshet om at de med *øyeblikkets og billedets kraft* vil bli sett på TV- skjermer kloden rundt. Troen er at dette bildet vil fremme den egne sak. Det var målet for fredsprisvinneren Yassir Arafats palestinske flyterrorister som i sin tid drepte uskyldige, og det er målet for dagens varianter. Vi ser i sum en videreføring og understrekning av et skifte fra Den kalde krigens *stabile usikkerhet* til en *ustabil usikkerhet* der så vel aktører som fronter kan skifte. Forsatt *stabilt er imidlertid bildet av kulturer som ikke kommuniserer på samme bølgelengde*.

Midtøsten som modell

Terroraksjoner ved dedikerte selvmordskandidater oppstår i vår tid helst når planleggerne og aktørene kan vise til noe som oppfattes å være *dypt urettferdig, fornedrende og ærekrenkende*. Kloden er rik på scenaria med slike skjevheter, rik på religiøse og andre følelser som det kan spilles på og rik på de konsekvenser som følger. Det strategiske og kulturelle brennpunkt som vi i dag betegner Midtøsten, fødestedet for de tre monoteistiske religioner - jødedommen, kristendommen og islam - står med sine visjoner, konflikter og dilemma i en særstilling. Det gjelder også som inspirator til godt og til ondt utenfor denne regionen, også som inspirator til internasjonal terror.²

La oss sette prosjektørene dit og først repetere noen religiøs- filosofiske forestillinger knyttet til *retten til å berike seg på andres land og gods*. Det er forestillinger som i dagens tolkning og praktisering så vesentlig bidrar til en grobunn for internasjonal terror.

Den gudsgitte rett til andres land og gods

² Pr.2001 omfatter de tre religioner ca 17 mill jøder, (herav ca. 6.5 mill USA, 4.5 i Europa, 5 i Israel) ca. 2 mrd kristne, ca. 1.3 mrd muslimer. Islam er den sterkest økende religion. Utbredelsen og økningen er størst i områder som i vår tid står noe tilbake i økonomisk og sosial utvikling.

Den isrealittiske idé om Én Gud og de videre gammel-testamentlige tekster - unike som historie, religiøse inspirasjoner og i poetisk kraft - ses av jøder som av kristne og muslimer som et grunnleggende skifte. Men bortsett fra at de tidligere guder i flertall også av isrealittene ble erstattet med én, var bruddet med en fortid ikke på alle områder fullt så gjennomgripende som det ofte fremstilles. Spørsmålet om "rettferdig krig", for å bruke et uttrykk fra vår tid, ble i alle fall ikke gjenstand for særlig nytenkning. I henhold til de overlatte tekster innrømmet isrealittenes gud, Jahvee, sitt folk høyst jordiske opsjoner, slik guden Dagon lovet kong Sargon I av Akkad i det sumeriske rom i det tredje årtusen før Kristus, et rike med sentrum i dagens Irak.³ Retten til med sverd å berike seg med andres land og gods ble fortsatt gudsvelsignet. De gammeltestamentlige pålegg "Du skal ikke stjele" og "Du skal ikke så ihjel" gjaldt så åpenbart bare innen den egne krets. Med henvisning til hva Herren hadde pålagt Moses, sin tjener, som det heter i teksten, erobret og drepte Joshua for fote: "De lot ingen som drog ånde bli igjen" sier Joshuas bok, 11.,13. Fred var et mål, men *fred på de egne premisser og først og fremst i det egne hus*. I den samme Joshua's bok, 11.22 heter det om fred "Og landet hadde nå ro for krig". Men det var altså etter at alle de som hadde levd i området før isrealittene kom var slått ihjel. De *arabiske erobringer* noe senere, for nær 1300 år tilbake, var under et "Allahu Akbar", Allah er større, men målene ble også her etter hvert høyst jordiske.⁴ Det ble også målene for *de paveinspirerte tog under korsets banner* mellom 1099 og 1187 som skulle frigjøre Jerusalem og Jesu grav og skape den kristne fred.

Gjennomgående formuleres og tolkes de religiøs-filosofiske tekster meget hensiktsmessig gjennom historien ut fra de strategiske og taktiske mål og de praktiske behov som folkets ledere så for seg der og da. Det kalles i dag "*situasjonsbestemt lederskap*". Det noe spesielle er når *også i dag fordrivelser og etnisk rensning forsøkes legitimert med fundamentalistisk-ortodokse henvisninger til gudsgitte løfter*, og når en slik legitimering *sågar får støtte utenfra*.

Erkjennelse av det urettferdige og fornedrende.

Innen Midtøsten av i dag finnes de store sprang mellom dem som har og dem som ikke har, mellom dem som kan og ikke kan. Her er de meget ny-dollarrike og de fattigste og neglisjerte i slummen, de oljefete arabiske familiedynastier og de magre regioner og land. Det står om olje, mat, vann, arbeid. Det står om religiøse tolkninger. I de arabiske og øvrige muslimske samfunn står det ikke minst om *ære, familiens, klanens, den muslimske familie, den muslimske "umma's" ære*. Litt for ofte ser vi likheter til mye av det som fikk Algerie til å sprekke: En kolonial historie avsluttet med frihetskamp og toveis brutalitet og terror, etniske og religiøse skjæring, 70 % av befolkningen under 30 år, 15-20 % offisielt uten arbeid, i realiteten nærmere to ganger det, en befolkningsvekst som antyder en dobling innen en generasjon eller så. Overført på Midtøsten inklusiv Magreb vil det si at dagens 22 medlemmer i Den arabiske liga vil bevege seg fra ca. 180 millioner til rundt 400 millioner. De vil alle måtte konkurrere om de allerede altfor magre vannkilder. Dette er ikke alt nytt, men *en bredere, blant folk flest erkjennelse av de økonomiske og sosiale ulikheter som noe urettferdig, ikke som noe evig bestemt, men noe som må endres*, er i det arabisk-muslimske Midtøsten av nyere dato. En slik "massenes" erkjennelse av det urettferdige er for øvrig heller ikke så gammel innen vår egen europeiske kulturkrets, og konsekvensene av denne erkjennelsen ble som vi vet dramatiske. I slike situasjoner blir *militant, religiøs, politisk og annen fundamentalisme og ekstremisme ikke alene en årsak til misærer, men like mye et symptom på misærer*. Summen fostrer hos et revolusjonært skikt en protest mot en frustrerende nåtid, en protest som reiser vilje til å kjempe for den muslimske "dar al- islam", der islams lov følges, mot den truende "dar al-harb", "krigens hus" der islamsk lov ikke følges. Det reises vilje til å kjempe for en gjenfødelse av tidligere storhet. For noen drømmere er det en storhet i billedet av et *globalt utstrakt, islamsk Kalifat*. Det

³ Sargon I av Akkad på tronen 2334-2271.

⁴ På sitt høydepunkt ble det et arabisk overherredømme over hele Det nære Østen og frem til Samarkand og mot kinesisk land, som ble nådd i år 710. Ved Toulouse i Europas hjerte sto erobrerne i år 721. Det må tas med at erobrerne ikke lenge var arabere alene, men også andre som sluttet seg til, så som persere.

er en visjon som vi ser fanget opp og søkt omsatt i handling av fanatiske islamittiske terrorister langt utenfor Midtøsten.

De klare fiendebilleder

I de arabiske og persiske omgivelser til Israel, og enn lengre ut, står den jødiske staten som den samlende felles motstander og fiende, som en inntrenger og okkupant på arabisk og muslimsk jord etter nær 2000 års fravær.⁵ Fiendskapet underbygges kontinuerlig gjennom ensidig propaganda i media, skole, film, moskeer, men næringen til fiendskapet fornyes like jevnlig og med styrke fra Jerusalem. USAs rolle oppfattes som en videreføring av Vestens, ikke minst britenes og franskmennenes, tidligere holdning og politikk som erobrere og kolonialister; en arrogant underkjenning av arabisk og persisk muslimsk identitet, kultur og virkeevne. Innad i mange av de muslimske samfunn vil de protesterende hevde at det bestående som må bekjempes er falske leders forsøksvise kopiering av vestlige modeller plantet inn på arabisk og muslimsk jord; en materialistisk, egostyrt og gudløs dans rundt Mammon, en manglende sosial bevissthet, en moralsk forsøpling.

Grasrota hører, men lederne - planleggerne av terror som kampfremiddel - er oftest å finne blant sønner av de vel etablerte, ikke sjelden også med økonomiske midler i hånden. Det bidrar til at *ideene kan selges på et større marked*, til utsatte og frustrerte minoritetsgrupper i andre land og kulturer. Moskeene i London, Berlin, Hamburg, Paris, Jakarta tjener som hendige transittstasjoner.

Om de mest ekstreme grupper ikke har støtte i noe flertall i det arabiske og øvrige muslimske Midtøsten, og om det ikke er noen bred forståelse for terrorangrep som den 11. september, er protesten mot de ytre og indre trusler mot det muslimske samfunn bred. Den egne skyld for den arabisk-muslimske verdens svake økonomiske og sosiale status i sammenlikning med den vestlige verden, og også i sammenlikning med store deler av den tredje verden, tas lite frem og faller i ethvert fall lett bort i retorikken.⁶

Superstatforestillingens konsekvenser

Ingen regional ledelse innen Midtøsten, islamsk eller jødisk, er i tvil om de amerikanske prioriteringer i denne regionen: *Å sikre Amerika olje og å sikre Israel*. Årsakene til disse to hensyn er ulike, og de kaller ikke på de samme tiltak. Det kompliserer, men har ikke endret dem. Så tjente 11. september til å understreke en tredje amerikansk prioritet også i Midtøsten, *kampen mot internasjonal terror* som kan true amerikanere og deres allierte. Med en del arbeids- og annen løpende erfaring fra Midtøsten kan jeg bare understreke konsekvensene i de fleste arabiske og øvrige muslimske miljøer i denne regionen av den amerikanske superstatforestillingen repetert, forsterket og tolket til å omfatte alt. En overlegen materiell potens fryktes og kan også beundres. Men den amerikanske forestilling om at USA representerer et suverent politisk, rettslig og moralsk tenkesett og system som alle bør følge, en livsform andre overlegen og derfor også den eksportverdige, eventuelt også med makt, står meget svakt. De regionale leders avhengighet av den amerikanske kraft, posisjon og for enkelte også pengestøtte, fører imidlertid til at de med få unntak strekker sin tilsynelatende forståelse langt. Det blir til *den ytterste grensen av hva deres undersotter vil svelge og deres politiske system vil tåle*. De leter etter begrunnelser som er salgbare.

Tross all skepsis til FN, er i kritiske situasjoner tiltak som FN hjemler lettere salgbare enn hva USA med sine nærmeste vestlige støttespillere måtte gå inn for.

Jeg refererer her ikke egne tanker, jeg rapporterer. Men de fleste vil vite at disse forestillingene ikke er fremmede i andre deler av verden og langt fra fremmede på europeisk jord. De er heller

⁵ Ulike kilder, bl.a. Abba Ebans studie "Heritage", Steimatzky, Jerusalem 1984, anslår den jødiske befolkning i palestinsk område gjennom de ca. 2000 år til maksimum 5000.

⁶ En "Arab Human Development Report 2002" innen UNDP er et nytt og løfterikt unntak.

ikke ukjente i amerikansk intellektuell debatt. Men den amerikanske frie, kritiske tanke synes for en tid ofte overdøvet av høypatriotismens og krigsretorikkens enkle språk.⁷

Det israelsk –palestinske dilemma

I dette Midtøsten står det *israelsk-palestinske dilemma* i særstilling. Skismaet er reelt, det er synlig og i sum lett å spille på for dem som finner det hensiktsmessig. Men om de som sto bak terroranslagene den 11. september og senere ofte henter sine bilder fra denne israelsk-palestinske scenen, er den psykologiske og øvrige *basis for palestinerne kamp en annen og mer direkte*. Statsminister Ariel Sharons politisk opportunistiske forsøk på å slå all terror i hartkorn er i praksis bare salgbar innen de familiære kretser i Israel og i Washington. Ettersom det er der makten er å finne, er det alvorlig nok. Palestinerne kamp ligger nærmere hva som i filosofering rundt krigens rett benevnes "rettferdig krig". For dem i annet og etterhvert tredje ledd, okkuperte og ned i detaljene nedverdige, fremtidsløse og ofte arbeidsløse, plassert i sine innringete enklaver, kan terror og selvmordsangrep stå som det eneste kampmiddel de har igjen stillet overfor den israelske okkupasjon, arroganse og teknisk overlegne krigsmaskin. Når moralen blindes av frustrasjon og fortvilelse, kan for den blindete terror lett bli et middel som hensikten *rettferdiggjør* og så åpenbart også *helliggjør*. Å drepe uskyldige kan aldri aksepteres, aldri forsvares. Det gjelder også en okkupants terror som svar på terror. Men det er ikke aksept, men *forståelse av årsaker* vi diskuterer. Vi kan ikke forlate det israelsk-palestinske skisma uten også å ta med de jødiske krefter som ser den valgte vei som moralsk og politisk gal og som markerer sin protest. "Fred nå"- bevegelsen er blant dem. I et miljø av terror og motterror er deres oppgave ikke lett. Staten Israel av i dag er under press og i stress. Vi leser "Angsbisse" – reaksjoner. Tilstanden, selvskapt og skapt av Israels omgivelser, er tragisk illustrert ved statsminister Ariel Sharons nyeste gigantiske mur mot en omverden.

De amerikanske reaksjoner

Det er ikke lett mer og mindre av skjebnen å være gitt oppgaver som dem amerikanerne nå har og mener å ha. 11. september ga et sjokk med langtrekkende konsekvenser. Erfaring viser at en *absolutt ondskap* meget sjelden kan kureres. Den må altså nøytraliseres. Spørsmålet er hvordan, hva som må gjøres akutt, hva som må gjøres på lengre sikt og hvem som skal gjøre det. Alene å vente å se gir sjelden noen løsning. Utfra egen tafatthet har ikke minst europeere ofte bedt amerikanerne om å ta styring og om å komme til hjelp. Amerikanerne kritiseres om de gjør det og om de ikke gjør det. Europeerne er heller ikke i samme grad som amerikanerne innstilt på å sette makt bak diplomati, selv om selvsagt også europeere vet at i en tilspisset situasjon virker ikke diplomati uten at det står et press bak. I alle fall hva militær makt angår, har jo for tiden europeerne heller ikke mye å presse med. Men president George W. Bush' doktrine, som vi vel kan karakterisere som en ny "Monroe-doktrine", denne gang i global variant og med retten til militære forkjøpsaksjoner og CIA orkestrede likvidasjoner innbakt, kan føre til såvel strategiske som moralske feilskjær med uoversiktlige konsekvenser.

Som allerede nevnt er kritiske tanker til Washingtons politiske veivalg langt fra ukjente på amerikansk jord. De har ofte sitt utspring der. Advarslene tar også med den nye variant av George Orwells 1984. Et såkalt "*Total Information Awareness Program*" hører med. "Total" illustrerer et tenkesett.

De kritiske ser og advarer også mot en annen variant av et totalt tenkesett, de dogmatisk gammeltestamentlige grupper i deler av det amerikanske samfunn, trofaste velgere og støtter for enhver forståelse og assistanse til bare den ene part i det israelsk-palestinske skisma.

Det amerikanske imperium

⁷ Innen administrasjonen i Washington syntes utenriksministeren, Colin Powell, lenge å ha vært nok så ensom med sin erfaring, innsikt og forståelse av diplomati. Men det er etter hvert tegn til at man lytter til ham. 12 desember 02 annonserte han et program med sikte på å bedre det amerikanske image i Midtøsten. "we must broaden our approach" to "give sustained and energetic attention to economic, political and educational reform".

USA er et imperium med uovertruffet global innflytelse. Den svære økonomiske, militære og øvrige makt og USAs alenegang kan vare lenge, men selvsagt ikke evig. Det er å håpe at den balansering som må komme, vil finne sted uten de store tragedier. Noen kandidater til å balansere det amerikanske hegemoni, så som Kina, kanskje også India, har pragmatisk søkt samvirke og hjelp i USA og i Vesten. Målet er imidlertid selvsagt ikke å fortsette i annen divisjon. Heller ikke russerne under president Vladimir Putin har lagt til side alle ambisjoner om å spille stort. Vi må ta med at på sikt kan samarbeidet løfterikt også bety bedre forståelse over kulturgrenser. Kanskje kan det for enkelte sågar bli en bevegelse henimot demokrati, "det beste av de umulige styresett", for fritt å sitere Winston Churchill. Og i Europa kan kanskje den koalisjon av mangfold, økonomisk styrke og politisk vilje som nå etterhvert står frem også tjene til en sunnere balanse.

USAs projisering av politisk, økonomisk og militær makt har så langt ikke innbefattet at amerikanerne har satt seg permanent på andres territorium mot disse andres vilje. Farene ved å gjøre det ser de selvsagt selv. Skulle amerikanerne likevel ende opp i slike situasjoner, kan også USA komme til å erfare konsekvensene av å forstrekke seg.

Litt ettertanke i kritikken

Når vi europeere setter kritisk lys på dagens internasjonale terror og terrorens årsaker og på de former for svar som velges, bør vi kanskje kalle til minne at ingen grotesk innsats har overgått vår egen tids systematiserte folkemord innen det "kristne" Europa, det katolske og det protestantiske i vest, det ortodokse i øst. "Gud er med oss" har også mange europeere hevdet under sine utageringer, nylig også på serbokroatisk. Radovan Karadzic fremstår ikke først og fremst som en kristen humanist, men i en tale i 1994 erklærte han med patos: "*Serbia er Guds verk, knausen som imperier, verdensordener og -uordener knuses mot*"... "*Vi er forblitt ledende i alt som vokser frem i åndens og de edle sinnets lidelser og tålmodighet, som Kristi lære har gitt oss*"⁸. Det ble et preludium til massehenrettelsene av de 7000 muslimer i Srebrenica.

Noen tradisjonelle fastpunkter og utfordringer

Vi har sett 11. september 2001 som en katalysator for en videreføring og understrekning av et skifte fra *Den kalde krigens stabile usikkerhet til en ustabil usikkerhet*. Men denne overgangen har, som nevnt, ikke med et slag fjernet alle de mer tradisjonelle utfordringer og konflikter. Blant enkelte stats- og andre vitere er blitt hevdet at de globale aktørene i fremtiden først og fremst vil være internasjonale politiske eller økonomiske konsortier. Vi vil se globale nettverk for maktkamp om meninger og økonomier, nettverk for internasjonal voldsbruk og nettverk for mottiltak. Konflikter vil ikke i en grad som hittil gjelde strid om territorier. Noen slike trekk er åpenbare, men det er alltid en fare om de trender som leses på et tidspunkt i en utvikling oppfattes som varige og uten bremses fra motkrefter. La oss bare ta med noen få av de fastpunkter som hos enkelte synes å ha falt noe i skyggen:

- *Strid om geografi* er så åpenbart ikke passé. Naturressurser ligger i geografien. I sin tid gjaldt det å sikre seg land til mat, så gull og slaver, så olje, nå også vann til å drikke, alltid å sikre seg makt og feste for egne valg av kultur og levesett. Det ble stater som eide geografi, det gjør de fortsatt og få eiere kan forventes å akseptere at deres riksrike geografi uten videre slukes av andre. Det gjelder dags dato også her i nord.
- Det ser også ut som om mennesker flest fortsatt gjerne vil ha *et ståsted* i en kultur de kjenner best, i sin egen sivilisasjon, for mange innen sin egen religiøs-filosofiske verden. De vandrende i dagens folkevandringer beskriver seg ofte gjennom generasjoner med henvisning til egen kultur og nasjon, og bare med statsborgerskap i den nye geografi. Og også dit de flytter blir ofte resultatet kulturer som ikke helt forstår hverandre.

⁸ Duga/ Die Zeit, referert i Ny tid, jan 94

- Den nå 53 årige konflikt mellom Pakistan og India er en av de mange illustrasjoner på den fortsatte sammenhengen mellom kultur, geografisk tilhørighet, eierskap og maktambisjoner.
- Vi bør kanskje også ta med at den globale markedsliberalistiske turbokapitalisme som skulle krysse alle stats- og kulturgrenser, nå famler en smule. Det er i likhet med alle historiens ism'er når man glemte begrensningens kunst. Og siden vi i vår skisse har pekt på kulturer i konflikt, kan vi vel føye til at det evig stigende materielle forbruk som mål, dosert som "vekst", vel snarere har skjerpet konflikter mellom kulturer enn åpnet for samforstand.

I sum

Jeg har trukket frem de religiøs-filosofiske tankers markerte innflytelse og utholdenhet til godt og til ondt gjennom historien, også med tolkninger som har gitt en basis for terror. Ikke alle såkalt sekulariserte innen vår del av verden ser kanskje i dag dette i samme grad som der religion og liv fortsatt er ett. Snarere enn å peke på fattigdom i seg selv som årsak til konflikter, har vi vist til hva det innebærer at det oppstår en erkjennelse blant folk flest av de økonomiske og sosiale ulikheter som noe urettferdig, ikke som noe skjebnebestemt, men noe som må endres. Mens vi har sett 11. september 2001 som en understrekning av en overgang fra en stabil usikkerhet til en ustabil usikkerhet, har vi opphøyet vår tids teknologiske revolusjon til et paradigmeskifte. Vi har repetert den historiske erfaring at en absolutt ondskap meget sjelden kan kureres. Den må altså nøytraliseres, og noen må påta seg det. Det er imidlertid ikke ufarlig om de som har vilje og fysisk kraft til å aksjonere har vanskeligheter med å forstå og tolke de kulturer de står overfor. Det blir en oppgave å spille inn kritikk og konstruktive forslag. En støtte uten kommentarer er neppe svaret verken politisk, rettslig, etisk eller militært. Det godt at det hos den største aktør, USA, dreier seg om et meget etablert demokrati med en fascinerende selvrensende evne. Erfaring viser imidlertid at atskillig kan skje mellom de selvrensende prosesser. Og det synes å være *i et slikt mellomrom vi for tiden befinner oss.*